

Україна: брама Європи

Європа відіграє важливу роль в українській історії, так само як і Україна – в європейській. Україна, розташована в західній частині євразійського степу, століттями була брамою Європи. В часи, коли ця «брама» зачинялася через війни та збройні конфлікти, Україна допомагала стримувати іноземні навали зі Сходу та з Заходу, а коли відчинялася – слугувала містком, що з'єднував Європу й Азію, сприяючи циркуляції людей, товарів та ідей. Крім того, протягом століть Україна була місцем зустрічі імперій – від Римської до Османської, від Габсбургів до Романових. У XVIII ст. Україною керували з Санкт-Петербурга й Відня, з Варшави та Стамбула. В наступному столітті цей перелік скоротився лише до перших двох пунктів. На початку ж другої половини ХХ ст. більшість українських територій підпорядковувалася Москві. Кожна імперія претендувала на цю землю та її багатства, і кожна з них лишила по собі слід на ландшафті й характері населення, доклавшись до формування особливої «прикордонної» ідентичності та духу.

Політичні події, як місцевого, так і світового значення, створюють зручну сюжетну лінію, а у своїх дослідженнях я переконався, що географічні, природні та культурні чинники мають тривалу дію, тож їхній вплив найкраще помітний у віддаленій перспективі. Якщо розглядати сучасну Україну в термінах довготривалих культурно-історичних структур можна сказати, що вона є результатом взаємодії двох рухомих кордонів: перший пролягає між євразійським степом і східноєвропейським лісостепом, а другий – між східним і західним християнством. Перший кордон також розділяв осілі та кочові народи, таким чином відокремлюючи християнство від ісламу. Другий постав унаслідок поділу Римської імперії між Римом і Константинополем, і він фактично існує дотепер, розділяючи політичні культури Заходу та Сходу Європи. Протягом багатьох століть завдяки руху цих кордонів утворився унікальний набір культурних рис, які заклали основу сучасної української ідентичності.

Культурно-соціальний простір, утворений переміщенням кордонів, був неоднорідним. Коли межі держав та імперій пролягали українською етнічною територією, це завжди вело до формування окремих культурних просторів, на основі яких потім утворилися регіони сучасної України: Закарпаття, яке перебувало під угорським правлінням; Галичина, що була австрійською територією; Поділля та Волинь, які належали Польщі; території Лівобережної України в районі нижньої течії Дніпра, де домінували козаки; Слобожанщина, і, нарешті, чорноморське узбережжя та Донбас, колонізовані за часів Російської імперії.

Предки сучасних українців невеликими групами жили в десятках різноманітних домодерних і модерних князівств, королівств, імперій, і протягом своєї історії вони носили різні назви та мали різні риси. На позначення своєї землі вони головним чином послуговувалися двома словами: «Русь» і «Україна».

Етноніми, якими позначали українців, різнилися залежно від історичного періоду та регіону: в Польщі їх називали «русинами», на територіях під владою Габсбургів вживалося слово «рутени», в Російській імперії українців називали «малоросами». У ХІХ столітті будівничі української нації вирішили покласти цьому край, відкинувши назву «Русь» і чітко відмежувавшись від решти східнослов'янських народів, особливо

від росіян. Вони обрали назви «Україна» та «українці» на позначення своєї землі та свого етносу як у Російській, так і в Австро-Угорській імперіях. Назва «Україна» має середньовічне походження, а в ранньомодерний період так називали козацьку державу, розташовану в Наддніпрянщині. В колективній свідомості громадських діячів XIX ст. саме козаки, більшість із яких мали місцеве походження, утворювали основу українського народу. Саме задля того, щоб поєднати «руське» минуле з «українським» майбутнім Михайло Грушевський назвав свій відомий десятитомник «Історією України-Руси». Зрештою, в наш час кожен, хто пише про минуле України, мусить послуговуватися двома або й більше термінами на позначення предків сучасних українців. Я пишу «Русь» і «русини» переважно коли йдеться про Середні віки та про українців ранньомодерної доби, а в текстах про новітню історію вживаю термін «українці». З часу проголошення у 1991 році незалежності України всі її громадяни називаються українцями незалежно від етнічного походження.

«Прийди і виждь!», – написав у кінці своєї передмови невідомий автор «Історії Русів», праці, якій судилося стати однією з найважливіших для модерної української історіографії. Я не можу уявити кращого завершення і для цього тексту.

Сергій Плохій,

автор книги *«Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності»*,

професор кафедри історії,

Директор Українського наукового інституту Гарвардського університету